

**Баспа ісі және
дизайн****Издательское дело и
дизайн****Publishing and
design**

ӨОЖ 655.4 : 002.2 (083.7)

Қоңыр МухатаеваӨл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail adonis.km@mail.ru**Стандарттар сапалы кітап шығару кепілі.**

Қазақстан баспа саласы соңғы жылдары қарқындап дамып келеді. Бірақ кітап баспа саласына әр түрлі мамандық иелерінің келуіне байланысты шығып жатқан кітап басылымдарының шығарылым мағлұматтарын, кітап аппараттарын беруде қателіктер жіберіліп, оның кітап сапасына, мәдениетіне кері әсері болып жатқаны байқалады. Бұл, әрине, кітапханашыларға, кітап таратушыларға, библиографтарға, сонымен қатар оқырман мен тұтынушыларға да ықпал ететіні сөзсіз. Бұндай келеңсіздіктен құтылу жолдарының басты жолы баспа саласына мемлекеттік және салалық стандарттардың шарттарын сауатты түрде пайдалана білу болып табылады. Түйін сөздер: ISBN, ISMN, басылым, шығарылым мағлұматы, стандарт, штрих-код.

K. Mukatayeva

Quality assurance standards books

In recent years, along with the number of titles published books there is a decrease of publishing culture of their registration. As a result, suffer as professionals (booksellers, librarians, librarians) and consumers in the face of readers and buyers. Using government and industry standards in book business is an important and effective way to control for the quality of the book and the protection of consumers' rights
Keywords: ISBN, ISMN, edition, imprint, a standard bar code

К. Мухатаева

Стандарты гарантии качественных книг

В последние годы наряду с ростом числа названий выпускаемых книг отмечается снижение редакционно-издательской культуры их оформления. В итоге страдают как профессионалы (книготорговцы, библиотекари, библиографы), так и потребители в лице читателей и покупателей. Использование государственных и отраслевых стандартов в книжном деле является важным и эффективным способом борьбы за качество книги и защиту прав потребителей.

Ключевые слова: ISBN, ISMN, издания, выходные сведения, стандарт, штрих-код.

Баспа өнімдерінің стандарттары дегеніміз - біздің күнделікті пайдаланып жүрген баспа өнімдері- кітап, газет, журнал сол сияқты басқа да ақпараттық басылымдардың шығарылым мағлұматтарын бір ізге түсіріп, реттейтін нормативті-техникалық құжат. Бүгінгі таңда ақпарат құралдары мен кітап басылымының түрлерінің көптігі соншалық, егер оны реттейтін осындай құжат болмаса, ол басылымдармен жұмыс атқаратын мекемелер мен оқырманның бірін-бірі «түсінуі» мүмкін емес. Стандарт - басылымдарын түрлеріне қарай

бірыңғайластырылғандықтан оқырман кітаптың авторын, суретшісін, аудармашысын, жанрын, қандай оқырманға арналғандығын, сонымен бірге қысқаша мазмұнымен, басылған жері, тиражы, көлемі туралы бірден ақпарат ала алады. Сонымен бірге стандарттау библиография, статистика және кітап саудасы саласында басылым туралы ақпараттар жүйесін әмбебап етеді. Стандарттау әрине, баспа саласында шектеулер қоятыны шындық, бірақ баспа өнімдерімен жұмыс істейтін ақпарат, кітапхана және оқырман арасын бір деңгейде

түсіністікке келтіретін қажеттілік. Баспа ісін реттейтін стандарт «Ақпарат, кітапхана және баспа ісі жөніндегі стандарттар жүйесінде» қаралады. (Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу- СИБИБД). Бұл жүйедегі стандарттарда барлық ақпарат, библиография және баспа ісіне байланысты басылымдардың шығарылым мағлұматтарын, басылымдардың библиографиялық жазбаларын, кітапханалық жүйеде орналастыру, электронды басылымдардың мағлұматтарын орналастыру қаралып, реттеледі. Стандарттардың көбісі мемлекетаралық деңгейде қолданылады, ТМД елдерінде бірінғай дәрежеде сақталуы керек. Бұл стандарттардың барлығы да ISO-ға сәйкестендіріліп жасалады. Қолданылуына қарай стандарттар мемлекеттік, республикалық және салалық болып бөлінеді. Біздің баспа ісінде қолданылатын стандарттарымыз мемлекеттік және республикалық болып келеді. Баспа ісінде мемлекеттік стандарттардың барлығы 7-санынан басталады да, одан соң реттік саны мен бекітілген жылы көрсетіледі. Баспа ісіндегі республикалық яғни ұлттық стандарт ол- СТ РК 994-96 (ИСО 2108-) және соған сәйкес ереже ПР РК 50.1.23. – 96. Бұл Кітаптарды халықаралық стандартты нөмірлеу- деп аталады (International Standard Book Number- ISBN). Бұл стандарт туралы айта кететін бір жаңалық, стандарт қайта қаралып, толықтырылып, жаңа өзгерістерімен СТ РК 994-2012 болып, 1 шілде 2013 жылмен қайта енгізіледі.

Ал баспа өнімдерінің шығарылым мағлұматтарын реттейтін мемлекетаралық ГОСТ 7.4-95 «Басылым. Шығарылым мағлұматтары» (ГОСТ 7.4—95 «Издания. Выходные сведения») стандартында баспагерлерге арналған қажетті ақпараттар жинақталған, шығарылым мағлұматтарына не беру және оларды қайда, қалай орналастыру керектігі көрсетілген, ақпарат, кітапхана және баспа ісі жөніндегі мемлекетаралық стандарт болып табылады. Бұл стандарт ТМД елдерінің арасында ғана қолданып келеді. Ресей мемлекеті өз басылымдары үшін ГОСТ Р 7.0.4-2006 стандартын енгізген.

Қазақстан Республикасы баспа басылымдарының бас мұрағат қорын жинайтын және баспасөздің ғылыми библиографиясын, стати-

стикасын дайындайтын Қазақстан Республикасы Ұлттық мемлекеттік кітап палатасының тіркеу орталық базасында қазіргі уақытта 360 тан аса баспа мен баспа ісімен айналысатын мекеме тіркелген. Оның ішінде 150 дәстүрлі, тұрақты тек қана кітап шығару ісімен айналысатын баспалар. Жоғарғы оқу орындары баспалары - 60, қалғандары ғылыми-зерттеу институттары, мемлекеттік мекемелердің баспа орталықтары, қоғамдық ұйымдар баспалары болып келеді.

Жыл сайын ақпараттар өрісінің кеңеюі мен баспа өнімдерінің көбеюі- төл әдебиетіміз бен мәдениетіміздің өркендей түскенінің айқын айғағы. Еліміз егемендік алғаннан кейінгі жылдары Қазақстанда баспа ісі жақсы қарқынмен дамып келе жатыр. Көптеген жаңа баспалар ашылып, «Әдеби мұра», «Әлеуметтік маңызды әдебиет түрлері» бағдарламаларымен бірге, көптеген сериялар тізбегімен, полиграфиялық жағынан да көркем безендірілген кітаптар шығып жатыр.

Әрбір басылымның шығарылым мағлұматтары баспасөз өнімдерінің жедел ақпарат беретін «паспорты» болғандықтан, баспасөз өнімдерінің шығарылым мағлұматтарын баспагерлердің қаншалықты дұрыс орналастырғанына байланысты екені сөзсіз. Сол себепте қай баспагер болса да, меншік иесінің түріне қарамастан ең алдымен баспа ісіндегі нормативтік-құқықтық құжаттарды, мемлекетаралық, ұлттық стандарттарды біле отырып, оны өздері шығаратын өнімдеріне қолдана да білулері керек. Шығаратын баспа өнімдері – кітап, журнал, газет т. б. өнімдерінің тек ішкі мазмұнының жақсы болуымен бірге, оқырманға бірден көзге түсетін шығарылым мағлұматтары мен безендірілуі де ескерілуі керек. Шығарылым мағлұматтарының дұрыс орыналаспауы тек қана оқырманды ғана емес, кітапханашылардың да, кітап сауда жүйесінің де жұмысын қиындататыны сөзсіз, себебі бар библиографиялық мағлұматтардың көзі, іздеу жұмыстары тек басылымның титул бетінде келтірілетін шығарылым мағлұматтары арқылы болатынын әрбір баспагер білуге тиіс. Шығарылым мағлұматтары басылымды тынып – білуге, анықтама-ізвестіру жұмысын же-

делдетуге, бағыт-бағдар беруге, ақпараттық мәлімет алуға және дерекнама көзі болып табылады.

Кітаптағы маңызды мәлімет ондағы басылған шығармалар болғанымен, оқырман олардың ішінен өзіне қажетті ақпаратты оңай іздеп тауып алып, қажетіне жарату үшін барлық шығарылым мағлұматтары дұрыс, басылым аппараттары стандарттарға сай жасалғанда ғана, кітап толық құнды және жоғары сапалы болып есептеледі.

Болашақ баспагерлер шығаратын өнімдерінің баспа ісіне қойылатын талаптардың барлығына сәйкес болу үшін бірінші көңіл аударатын мәселелері : Кітаптың тыстамасын қалай безендіруді, титул парақ және оның сыртқы бетіне не орналастыру керектігін, негізгі мазмұнын қалай безендіруді, компьютер арқылы мәтінді теру барысында қандай ережелерді сақтауды және соңғы бетке қандай мәліметтер орналастыру керектігін білу керек.

Басылымды баспадан шығаруға дайындаудың негізгі кезеңі – оның шығарылым мағлұматтарын орналастырудан басталады. Кітап түріндегі басылымның шығарылым мағлұматтары – баспа туралы кешенді мәліметтер мен басылым туралы негізгі мәліметтер жазылған мәтіннен, оның қысқаша сипаттамасынан, кітапты дүкендер мен кітапханаларда өңдеуді жеңілдететін және оқырман іздестіргенде тез тауып алатын дербес шифрлардан тұрады. Біздің республикада шығарылым мағлұматтарын реттейтін негізгі талаптар мемлекетаралық ГОСТ 7.4–95 «Басылым. Шығарылым мағлұматтары» (ГОСТ 7.4–95 «Издания. Выходные сведения») стандарты бойынша анықталады.

Бұл стандартта кітаптың титул парағында, титул парақтың сыртқы бетінде орналастырылатын шығарылым мағлұматтарының реті, сонымен бірге олардың орны мен орналастыру тәртібі реттеледі.

ГОСТ 7.4–95 «Басылым. Шығарылым мағлұматтары» (ГОСТ 7.4–95 «Издания. Выходные сведения») стандартында тек кітап, ноталық және бейнелеу баспа өнімдеріне арналған шығарылым мағлұматтары көрсетілген.

Ал кітаптың тыстамасы мен мұқабасына қойылатын талаптар көрсетілген, мемлекетаралық ГОСТ 7.84–2002 «Басылым. Тыстама және мұқаба. Безендірудің негізгі талаптары мен ережелері» (ГОСТ 7.84–2002 «Издания. Обложки и переплеты. Общие требования и правила оформления») стандартында көрсетілген.

Электронды басылымдарға қойылатын талаптар көрсетілген ГОСТ 7.83–2001 «Электронды басылымдар. Негізгі түрлері және шығарылым мағлұматтары» (ГОСТ 7.83–2001 «Электронные издания. Основные виды и выходные сведения») стандарты бойынша безендіріледі.

Келесі оқырманға ақпарат бере кететін мәселе ол- Мерзімді басылымдар және ноталық-музыкалық басылымдар стандарттары. Республикада мерзімді басылымдарды реттейтін мемлекетаралық ГОСТ 7.56-2002 - ISSN сериялық (мерзімді) басылымдардың стандарты пайдаланылды. (International Standard Serial Number- ISSN).

Халықаралық музыкалық басылымдар стандартты нөмірі ISMN (International Standard Music Number) – ноталық басылымдардың шығарылым мағлұматтарын реттейді. Біз Ресейдің мемлекеттік ГОСТ Р 7.0.6-2008 ISMN - стандартын пайдаланып келсек, енді 2013 жылдың 1-шілдесінен бастап республикалық СТ РК 2202-2012 стандарты қолданысқа енеді.

Халықаралық музыкалық басылымдарды стандартты нөмірлеу, ISMN (International ISMN Agency) Халықаралық агенттіктің басшылығымен жүргізіледі. ISMN Халықаралық агенттігі, ISMN жүйесіне кіретін елдердегі ұлттық ISMN агенттіктеріне ISMN нөмір-лерін орталықтандырылған түрде таратады

Басылымдар, соның ішінде кітап басылымы сапалы болып басылып шығу үшін, барлық баспагерлер мен баспа мекемелері, олардың ұйымды-құқылық құрылымы мен меншік түрінің сан алуандығына қарамай, ақпарат, кітапханатану және баспа ісі жөніндегі мемлекетаралық стандарттар талаптарын бұлжытпай орындаулары керек. Сонда ғана

Қазақстандық баспа ісі және баспагерлер әлемдік деңгейде халықаралық бәсекеде өз биігінен көрінеді және де баспа ісі қарыштап дами алады.

Бұл мақалада бір ескерте кететін жағдай мемлекетаралық стандарттардың ресми қазақша аудармасы болмағандықтан, ол стандарттарды келтіргенде түп нұсқа атауы қоса беріліп отырды.

Әдебиеттер:

- 1 СТ РК 994-96 Басылым. Кітаптарды халықаралық стандартты нөмірлеу. Құрылымы, құрамы жазылуы. (ИСО 2108-) Ереже ПР РК 50.1.23. – 96
- 2 Роль и необходимость применения международных стандартов ISO в издательском деле. Основные стандарты по издательскому делу– Алматы; ОФ «Агентство ISBN»; Нац. Гос. книжная палата РК, 2010. – 477 с.
- 3 Қазақстан Республикасы баспасөзі- 2012 жылы: статистикалық жинақ- Алматы, 2013.-140 б.